

ANNA KOSTECKA-SADOWA

Polska Akademia Nauk w Krakowie

WPLYWY POLSKIE W MOWIE LUDNOŚCI UKRAIŃSKIEJ WOJEWÓDZTWA LWOWSKIEGO NA PRZYKŁADZIE SŁOWNICTWA

Celem niniejszego opracowania jest pokazanie niektórych aspektów funkcjonowania zapożyczeń polskich w gwarach ukraińskich na terenie województwa lwowskiego. Ludność ukraińska na całym badanym obszarze obecnie stanowi większość i dominuje, jednak społeczność polska stanowi znaczny odsetek mieszkańców Polaków zamieszkujących w większym skupisku. Badaniami dialektologicznymi została objęta lokalna społeczność ukraińska wsi Czyszki, Hańkowiec, Myszlatyce, Twierdza, Wolica oraz Krysowice w powiecie mościskim, w której Ukraińcy stanowią obecnie większość narodową, bo ponad 85% mieszkańców wsi. Pozostałe 15% to ludność polska, która w latach 90. XX wieku stanowiła jeszcze niemal 30% mieszkańców tych wsi.

Proces przenikania zapożyczeń był w obydwu grupach znany od dawna. Wpływami ukraińskimi na polską gwarę w województwie lwowskim zajmowałam się wielokrotnie, teraz chcę przedstawić wstępne wyniki badań wpływów polskich na gwarę ukraińską.

Badaniami zostały objęte osoby w różnym wieku, które od urodzenia mieszkają w tych miejscowościach. Wszyscy respondenci wywodzą się z rodzin chłopskich. Reprezentują oni następujące pokolenia¹: I. urodzeni w latach 1921–1945; II. urodzeni w latach 1946–1970; III. urodzeni w latach 1971–1995. Łącznie w badaniach udział wzięło 360 osób.

Badania zróżnicowanej genetycznie leksyki, zwłaszcza na pograniczach językowych w językach blisko spokrewnionych powinno być prowadzone na małym i ściśle zlokalizowanym terenie, ograniczonym nawet do jednej, dobrze wybranej wsi, gdyż z wieloletnich badań językoznawców nad polsko-ukraińskim pograniczem językowym wynika, że „wszelkiego rodzaju uogólnienia o charakterze teoretycznym i odnoszące się do większych arealów gwarowych, które nie opierają się na wcześniej przeprowadzonych badaniach szczegółowych, są mało wiarygodne, często zawodne, mylące” (Warchoń 2002: 168). W miejscowościach, w których ludność mieszana żyje od wieków, istnieją dwa równoległe systemy językowe, z czego większość słownictwa jest genetycznie wspólna, a różni się

¹ Przedziały pokoleniowe podaję według Jerzego Sierociuka: I. urodzeni przed rokiem 1920; II. urodzeni w latach 1921–1945; III. urodzeni w latach 1946–1970; IV. urodzeni w latach 1971–1995; V. urodzeni po 1996 roku (Sierociuk 2003: 133).

tylko cechami fonetyczno-fonologicznymi, prozodycznymi czy morfologicznymi. Dlatego też bez gruntownych badań systemowych, uwzględniających oba systemy językowe gwar będących w kontakcie, jak i uwarunkowań historyczno-kulturowych, wyznaniowych itp. w żaden inny sposób nie można by było wyodrębnić tej leksyki, która jest istotnie leksyką zapożyczoną z drugiego systemu językowego. Jest to problem niezwykle złożony, a jego rozwiązanie, jeśli ma być wiarygodne, musi być oparte na solidnych podstawach źródłowych (Warchoń 2002: 168).

Badane tereny to miejsce, gdzie ludność polska i ukraińska od wieków stykała się ze sobą. Zamieszkiwały one wspólnie te tereny, ich ściśle powiązania historyczne, bliskość kultur i wspólne życie na wielkich przestrzeniach pozostawiły ślad w języku. Historia wzajemnych kontaktów, a w związku z tym też wpływów językowych polsko-ukraińskich jest długa i trwa od czasów, „kiedy się te dwa zespoły językowe wyodrębniły z jednego pnia prasłowiańskiego i od kiedy użytkownicy tych dwóch języków zaczęli mieszkać obok siebie” (Łesiów 1997: 45).

Pogranicze to „teren spotkania narodów, języków, kultur, religii, generalnie – ludzi, społeczności, dla których granica nie ustanawia bariery, przeciwnie, w pewien sposób aktywizuje działania, strukturuje wymianę pomiędzy różniącymi się społecznościami, a nawet uatrakcyjnia kontakt” (Bartmiński 2006: 14). Mówiący identyfikują się jako tutejsi, którzy mówią swoją mową i mają swoje słownictwo, a nazwy gwarowe, mimo poczucia obcości – polskości czy „ruskości”, tu na pograniczu wschodnim nie mają konotacji ujemnej. One są neutralne, służąc często jako jedyny sposób określenia i nazywania pewnego fragmentu rzeczywistości. Badani respondenci nie unikają wyrazów o proveniencji polskiej czy wschodniosłowiańskiej w kontaktach rodzinnych, sąsiedzkich, gdyż weszły one do stałego zasobu leksykalnego badanych wsi. U wielu nie wykształciła się też świadomość tego, co ukraińskie, a co polskie, ponieważ nie zawsze są świadomi ich przynależności dialektalnej, dlatego – co polskie, a co ukraińskie, określają na wycucie.

Można wymienić szereg różnic fonetycznych pomiędzy tymi językami spokrewnionymi, które ułatwiają nam wyodrębnić zapożyczenia ukraińskie od polskich, są to polsko-ukraińskie paralele fonetyczne m.in.: *a* : *i* (*las* : *lis*), *e* : *i* (*chleb* : *chlib*), *o* : *i* (*koń* : *kiń*, *nos* : *nis*), *i* : *y* (*miły* : *myłyj*), *o* : *e* (*wiosna* : *wesna*), *e* : *o* (*sen* : *son*), samogłoski nosowe *ę*, *ą*: samogłoski ustne *a*, *u* (*pięć* : *piat'*; *sąd* : *sud*), brak pełnogłosu : pełnogłos (*krowa* : *korowa*, *brzoza* : *bereza*), *ć* : *t'* (*ciepły* : *teplyj*, *cielę* : *tela*), *dź* : *d'* (*dzieci* : *dity*, *dziad* : *did*), *rz* : *r* (*rzeka* : *rika*), *g* : *h* (*godzina* : *hodyna*) i szereg innych. Są to paralele, które różnicują, ale nie powodują w zasadzie rozumienia danego wyrazu.

Gwara ukraińska omawianego obszaru dzieli z gwarą polską bardzo ważną cechę z zakresu fonetyki – redukcję samogłosek nieakcentowanych *e* do *y/i* oraz *o* do *u*. W gwarze polskiej redukcjonowanie samogłosek w pozycji przed i po akcencie łączy się z jednoczesnym przedłużaniem artykulacji samogłosek akcentowanych, określanym jako tzw. zaciąganie. Wspólna z gwarą polską jest też tendencja rozbijania wygłosowych grup spółgłoskowych wstawnym *e*: *wiater*, *meter* czy miękka wymowa *ki*, *gi*, *chi*, *kie*, *gie*, *chie*: *chiba*, *chitry*.

Język polski również wywierał ogromny wpływ na ukraiński język literacki przez wiele wieków. Jego ślady są widoczne we współczesnym ukraińskim języku literackim oraz w gwarach zachodnioukraińskich. Szereg polonizmów, najczęściej zewnętrznie zruszczonych czy rozwiniętych pod względem słowotwórczym lub znaczeniowym występuje powszechnie w ukraińskim języku literackim, są to np.: *вибитний*, *хлопець*,

міць, міцний, отримати, обіцяти, повинен, повіт, полудневий, порівняти, правдоподібно, передплата, перешкода, скринка, цікавий, цілковитий, цілком. Do tego należy znaczna ilość leksemów pochodzących z języków zachodnio-europejskich, zapożyczonych za pośrednictwem polszczyzny: *автор, адвокат, бакалавр, барва, бутылка, газета, гербата, пакунок, рахувати, шабля* i in. (Lehr-Splawiński 1938). Przystawianie nowego słownictwa pozwala na obserwacje pewnych mechanizmów zapożyczania.

Najsilniejszego wpływu ze strony języka polskiego doznał dialekt łemkowski, za nim plasuje się grupa gwar nadszańskich, która dziś jest przedmiotem moich badań. Podobnie notował Fedot Żyłko: „Знаходячись на пограниччі української мовної території, в безпосередньому сусідстві з польською мовою” gwary nadszańskie „з одного боку, зберігають давні риси української мови, а, з другого – підпали під вплив польської мови (особливо в лексичному складі)” (Жилко 1955: 116).

Omawiana gwara ukraińska zaliczana jest do zespołu gwar dialektu południowo-zachodnioukraińskiego, obejmuje dawne tereny Nadsania – ziemie położone na północ od nurtu Sanu, między rzeką Strwiąż na południu, do Bełzca i okolic Tomaszowa Lubelskiego na północy (Rieger 2012).

Termin *gwara nadszańska*, wskazujący na bezpośrednie usytuowanie gwary w dorzeczu rzeki San, wprowadzony został do terminologii naukowej w 1923 roku przez Wsewołoda Hancowa („надсянський говір”). Obszar gwar nadszańskich określany jest w pracach językoznawczych rozmaicie. Na terenie dzisiejszej Polski gwary nadszańskie występowały pomiędzy liniami biegnącymi od Sanoka i Dobromila na południe oraz rzeką Tanew na północy, na północ od Tarnobrodu. Wschodnia granica gwar nadszańskich oddzielająca od gwar naddniestrzańskich nie jest do końca określona. Hryhorij Szyło lokalizuje gwary nadszańskie w granicach dzisiejszej Ukrainy – w postaci wąskiego pasa wzdłuż granicy polsko-ukraińskiej pomiędzy Nizankowicami a Krakowcem, Władysław Kuraszkiewicz wskazuje od Dobromila po Rawę Ruską. Maria Przepiórska zaś wyznacza granice południową na południe od linii Dynów-Przemyśl, dalej mówi o pograniczu z gwarami łemkowskimi i bojkowskimi.

Ukraińscy językoznawcy notują, że gwara nadszańska jest najmniej zbadana (Khomchak 2007: 249), a materiały leksykograficzne gwary nadszańskiej reprezentowane są zaledwie w kilku pracach np. Iwana Werchratskiego (1900), Marii Przepiórskiej (1938) czy Michała Onyszkiewicza (1995), w ostatnich latach intensywne prace leksykograficzne prowadzi m.in. Lesia Khomchak (2007, 2008, 2009a, b, 2010 i in.).

Wśród zebranych systemowych osobliwości gwar nadszańskich, które odnotowałam u badanych respondentów, jest bardzo wiele cech, przejętych z okolicznych gwar polskich.

W zakresie fonetyki: w systemie samogłosek można wyróżnić kilka charakterystycznych cech: a) za najistotniejszą cechą dźwiękową gwar nadszańskich uznaje się wymowę ogólnosłowiańskiego *i*, które nie zmiękcza poprzedzających spółgłosek, np. *дітина, малина, худіна, худіти*. M. Przepiórska pisała, że to zjawisko jest „jednym z archaizmów, który dosyć silnie utrzymuje się w gwarach pogranicznych dzięki wpływowi w analogicznym zjawisku sąsiednich języków” (Przepiórska 1938: 132). Chodzi tu oczywiście o wpływ sąsiednich gwar polskich i polskiego języka literackiego;

b) utrzymywanie się średniego *ы* po wargowych i sonornych spółgłoskach, również w zakończeniach przymiotników: *я був: був*. Zjawisko to znane też w gwarach łemkowskich;

c) wahanie samogłosek *i/y* // *u*: *живім* // *жувім*;

d) przejście połączeń *ки, ги, ху* // *ке, ге, хе* w *кі, гі, хі*: *сніги, гріхі, кінуту*;

e) samogłoska *o* w pozycji nieakcentowanej jest zawężona się do *y*, to tzw. *ukanie*: *зулува, курова, мутика*;

f) samogłoska *a* po miękkich i syczących spółgłoskach przechodzi w *e* (ε): *жеба, декую, ред, флешка, н'єть, м'єсу*;

g) samogłoska *a* przechodzi w *e* przede wszystkim w sąsiedztwie ze spółgłoską *r*, niezależnie od akcentu, np.: *сарадіна, чаравікі, грачка, грабінь, рамінь*. Według Marii Przepiórskiej to zjawisko jest bardzo silnie zakorzenione w gwarze nadsańskiej i rozpowszechnione na całym tym obszarze (Przepiórska 1938: 145).

Jeśli chodzi o cechy charakterystyczne dla systemu spółgłosek gwar nadsańskich, to na uwagę zasługują następujące zjawiska: a) miękkie wargowe spółgłoski ulegają dyspalatalizacji, po miękkich *n', б', в'* pojawia się *й*, a po *м' – н'*: *нієст, бійлий, мнєсу, мніхкій*; podobnie jak w wielu gwarach polskich;

b) *l* epentyczne na ogół nie występuje po spółgłoskach wargowych: *люб'ю* zamiast *люблю, роб'ю* zamiast *роблю, сп'ю* : *сплю, див'юсі* : *дивлюся*;

c) przyimek lub przedrostek *в* przechodzi w *з*, a *ф* w *х*: *змер, здома, здова, зперід* // *хперід, хнав, зліти*. Zjawisko to również charakterystyczne jest dla gwar łemkowskich (Przepiórska 1938: 151);

d) wymowa *ст'* jak *сц'*: *сціна, в місці* (zamiast *в місті*);

e) proteza *в-, з-* na początku słów rozpoczynających się na samogłoskę: *воку, вобраз, вогірок, замерика, вубід* // *зубід*;

f) stwardnienie końcowego *-ть*: w zakończeniu 3 os. lp. i lm. czasu teraźniejszego, 2 os. lm. trybu rozkazującego: *ходім, рубім, пишім*; w przysłówkach: *досит, навім*; końcowego *-ць*: *кінец, місяц, хлопец, перец*; *-сь, -ць* w sufiksach *-ськ, -цьк*: *польський, німецький, хлопчиску*.

Tak w skrócie można przedstawić najbardziej rozpowszechnione zjawiska fonetyczne gwar nadsańskich występujące w powiecie mościskim, województwa lwowskiego, które w całości charakteryzują odrębność tego ukraińskiego arealu językowego z fonetycznego punktu widzenia.

W zakresie fleksji odnotowałam następujące zjawiska:

a) w N. lp. rzeczowników, przymiotników oraz zaimków rodzaju żeńskiego często występuje zakończenie *-ом* zamiast ogólnoukraińskiego *-ою, -єю*, np. *там дорогою, з глупом бабом, з ньом дурном*. Natomiast rzeczownik *рука* w N. lp. występuje w dwóch formach: *лівом руком* // *руков (рукоў)*. To zjawisko morfologiczne w gwarach nadsańskich spokrewnienia je z łemkowskimi;

b) w C. lp. rodzaju męskiego i niejakiego występują zakończenia zgodnie z systemem ogólnoukraińskim: *-ові, -еві*, lecz w gwarach nadsańskich występują szerzej – w formach rzeczowników pierwszej i czwartej odmiany rodzaju męskiego i nijakiego: *лушетуві, куритуві, діўчетуві, Миколуві*;

c) w Msc. lp. rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego występuje czasem *-у* zamiast *-і*: *на тилєтєу*;

d) forma wołacza niektórych rzeczowników czasem zanika, jego funkcję spełnia mianownik: *Микола!, Галя!* Czasem forma wołacza traci końcową samogłoskę: *мам, Гань, Марік*;

e) w D. Im. powszechne jest zakończenie *-ie*, które przechodzi nawet na formy rzeczowników rodzaju żeńskiego i nijakiego: *бабів, сестрів*;

f) w N. Im. obok zakończeń *-ami, -emi, -mi* pojawiają się formy *-има, -има, -ема*, pochodzące z dawnej odmiany liczby podwójnej: *вучима, пальцима, косарема*.

W odmianie przymiotników zwracają uwagę nieściągnięte formy mianownika liczby pojedynczej rodzaju nijakiego: *малої дівче, тиле; ладнуї полі* oraz formy mianownika liczby mnogiej: *добриї люди, малиї діти*. Takie nieściągnięte formy przymiotników występują również w ukraińskim języku literackim, najczęściej w stylu poetyckim.

W odmianie zaimków występują stare enklityczne formy celownika: *мі // ми „мені”, ми // ти „тобі”, си // си „собі”, і „ї”, пр. : дай ми їсти, шось ти пувім, вось си сам*.

W ukraińskiej gwarze badanego terenu odnotowałam również formy zaimków, które odróżniają się od odpowiednich form ogólnoukraińskich: *той „цей”, тута „ця”, тута „це”, ти, туты „ці”*.

W formach ilościowych liczebników oraz liczebników od 11 do 30 m.in. zanika końcówka *-ть*: *їдинайці, дванайці, штырнайці, шіснайці, дваїці, трийці*.

Z osobliwości koniugacji zasługują na uwagę następujące zjawiska: a) ściągnięte formy czasowników na *-ати* w czasie teraźniejszym: *гадам, гадаш, чекам, знам*; natomiast w liczbie mnogiej występują nieściągnięte formy: *гадаймо, гадаїти, гадають*;

b) formy trybu rozkazującego często tracą zakończenia: *ходь ты „ходи”, викуп, прив'яж, ходьму „ходімо”, ходьти „ходіть”, возьти „візьміть”*;

c) złożone są formy czasowników czasu przeszłego: *мав їм, малас, мализму, худив їм, худилизму, худилисти; дем був „де я був”, шось гадала? „що ти говорила?”, жизмо їздили „що ми їздили”, ви Львові сти є „ви є у Львові”, де сти ходили? „де ви ходили?”*;

d) formy czasu przyszłego tworzone są od czasownika *бути* i odpowiednich form czasownika czasu przeszłego: *буду їла „буду їсти”, буду спала „буду спати”, він буди браї „він буде брати”*;

e) powszechne są przymiotnikowe formy czasownika: *пуступотий, забратий, віддатий*.

Wśród przysłówków należą tu specyficzne formy dla tej gwary: *спериши „скоріше”, мічно „дуже”, гев „судя”*.

Zaimek *без* jest używany w dwóch znaczeniach: „bez” i „przez”, podobnie jak w gwarach polskich: *биз дурого, биз ліс, биз річку*.

Wśród zapożyczeń leksykalnych trzeba wyróżnić wyrazy odnoszące się do życia codziennego, realiów codziennej rzeczywistości. Najwięcej w określeniach domu, gospodarstwa domowego, narzędzi gospodarskich czy nazw związanych ze sprzętami kuchennymi, nazwami pożywienia, gdyż przedmioty ludowe odtwarzają kulturę materialną, w swoich nazwach niosą odbicie historii, mentalności ludności, która go stworzyła i z nich korzysta. Są to:

– określenia domu, gospodarstwa, narzędzi: *chalupa, dom, мешкання, powała, prybudówka, korytarz, pokij, kłепisko, boisko, zakład, bicz, wendzidło, włókno, pasieka; szosa, pikarnia, karetka*.

– sprzęty kuchenne: *naczynie – начиня* ‘sprzęt z jakiegoś materiału do picia, noszenia, trzymania pożywienia’ (Brückner 1989: 352); *rogal – розаль* ‘długie narzędzie do wyjmowania garnków z pieca’; *гунка – ринка* ‘nieduży garnek’ (z polskiego, a tam z nm. *rīna* EСУМ V 78); *rondel – рондель* ‘nieduże naczynie do smażenia’ (za polskim pośrednic-

twem z francuskiego *rondelle* ‘coś okrągłego’ ЭССЯ III 500); *patelnia* – *пательня* (z polskiego, z fr. *patelle* ‘naczynie metalowe, taca’ z łac. *patella* ‘drobne naczynie, patelnia’ EСУМ IV 313); *bratwanka, brytwanka* – *братванка, бритванка* (za polskim pośrednictwem z niemieckiego *Bratpfanne* ‘patelnia’ (EСУМ I 247); *виделиц* – *vydelyc* ‘вилка’, *лишка* – *łyżka* ‘ложка’, *хохла* – *chochla*;

– nazwy pożywienia: *пляцок* – *plasek*, *клюскі* – *kluski*, *канапка* – *kanapka*, *смук* – *stug*, *мачка* – *maczka*, *зупа* – *zupa*, *гальон-зупа* ‘zupa szybko ugotowana’, *палюшкі* – *paluszki*, *пизи* – *pyzy*, *ягли* – *jagły* ‘пшоно’, *мізерія* *mizeria*, *зацірка* – *zacierka*, *росіл* – *rosił*;

– nazwy odzieży: *блюзка* – *bluzka*, *убрання* // *вбрання* – *ubrania* // *wbrannia*, *кушуля* – *kuszula*, *майітки* – *majtki*, *сподні* – *sprodni*, *пасок* – *pasok*;

– nazwy roślin: *копер* – *koper*, *покрива* – *pokrywa*, *збіжжя* – *zbiżzia*, *зіле* – *zile*, *мірт* – *mirt*;

– nazwy zwierząt: *друп* – *drup*, *мацьора* – *maciora*, *огер* – *ogier*;

– określenia człowieka, nazwy zawodów, nazwy stopni pokrewieństwa: *цьотка* – *ciotka*, *мацоха* – *macocha*, *бецькарт* – *beńkart*, *найдух* – *najduch*, *положна* – *położna*, *кумістриня* – *kośmistrynia*, *куліжанка* – *kulizanka*, *завітка* – *zawitka*, *пахолек* – *pacholek*, *маршалок* – *marszałok*, *хоружий* – *chorunżuj*, *небоцик* – *neboszczyk*, *менжчизна* – *menżczyzna*, *кобіта* – *kobita*, *господиня* – *gospodynia*, *кавалір* – *kawaler*, *молодзєж* – *mołodziejz*, *научитель* – *nauczyciel*, *венгер* – *wengier*;

– inne: *презент* – *prezent*, *кропля* – *kropła*: *kropła w tori* (zamiast *капля*), *породівка* – *porodivka*, *порід* – *porid*;

– leksemy związane z niektórymi obrzędami: *крижмо* – *kryżmo*, *віно* – *wino* ‘wiano’, *народини* // *уродини* – *narodyny* // *urodyny*, *погриб* – *rohrib* ‘похорон’, *цвинтар* – *stuntar* ‘цвинтар’, *трумна* – *trumna* ‘труна’, *зальоти* – *zaloty*, *зренковини* – *zrenkowyny*, *кстини* – *kstyny* ‘хрестини’.

Osobne miejsce zajmują różne czasowniki, przymiotniki, zaimki, przysłówki oraz spójniki.

– czasowniki: *видіти* – *видиш*: *світ ни видів жиби так билу*; *хотіти* – *хтіти*: *я не хцу*; *pidbyty* ‘zaklepaty’; *запом’янути*: *я юж запом’їнула пры теби*; *поронити*, *зронити*, *кстити*, *уродити*, *пільнувати*;

– przymiotniki: *файний*, *хорий* – *xwорий*, *паскудний*;

– przysłówki, spójniki: *akurat* – *акурат*, *bardzo* – *бардзо* ‘дуже’, *jak zwykle* – *як звиклі*, *dziś* – *дзісь* ‘сьогодні’; *ży* – *жи* ‘що’, *żyбу* – *жиби* ‘щоб’, *już* – *юж* ‘вже’: *юж того нима*; *normalni* – *нормальні*, *owszem* – *овшем* ‘звісно’, *przeważni* – *пшеважні* ‘переважно’, *garpowno* – *раптовно*, *zasadniczo* – *засаднічо*, *wcali* – *вцалі* ‘зовсім’, *grupaśćmo* – *прптусьцьмо*, *tra* – *тра* – *треба*; *ne ma różnicy* – *нема ружниці* ‘різниці’, *ne maty wyjścia* – *немати вийсця* ‘виходу’, *bez obawy* – *без обави*, *ne było obawy* – *не було обави*.

Szereg jednostek leksykalnych w badanej gwarze ukraińskiej używanych jest wymienione, np. *plachta* – *radno*; *bydło* – *skotyна* – *chudoba*; *krowa* – *tełuszka*; *stado* – *czereda* – *tabun*; *trzoda* – *hurba*; *wengier* – *charaszajnik*; *pes* – *sobaka*; *padlina* – *ścierwo* – *zdochlina* – *zdechlatyna*; *kogut* – *piweń*; *skorupa* – *łupina*. W świadomości mówiących pewne ustalenia, co należy do polskiego systemu gwarowego, a co do ukraińskiego jest czasem

przypadkowe i częściowo zmienne. Jednak wiele wyrazów należy do jednego lub drugiego systemu językowego niewątpliwie i uzasadnić to można analizując je historycznie².

Pokaźna ilość przytoczonych przykładów w omawianej gwarze ukraińskiej to wyrazy zapożyczone za pośrednictwem języka polskiego. Zjawisko to jest normalne, gdyż badane tereny znajdują się tuż przy granicy z Polską, dlatego też wpływy języka polskiego w badanej gwarze ukraińskiej obserwujemy na wszystkich poziomach językowych.

Wśród nazw naczyń oraz sprzętów kuchennych jest wiele polonizmów, wyrazów zapożyczonych za pośrednictwem języka polskiego. Zjawisko to jest normalne, gdyż badane tereny znajdują się tuż przy granicy z Polską, dlatego też wpływy języka polskiego w badanej gwarze ukraińskiej obserwujemy na wszystkich poziomach językowych.

Już profesor Andrzej Gawroński podkreślał, że podstawową przyczyną zapożyczenia wyrazów obcych jest jakaś ogólnie panująca psychologiczna tendencja do pomnażania pojęć o „cechę nową, silnie akcentowaną uczuciowo” (Gawroński 1928: 59). „Przyjmuje się wyraz obcy tylko wtedy, jeśli zrodzi się nowy zespół elementów treściowych, zabarwiony swoiście i dostatecznie silnie. Nie stanowi tu zasadniczej różnicy fakt, czy w języku istniał już wyraz o tym samym znaczeniu, czy o podobnym, czy też można było łatwo rzecz nową opisać, albo wreszcie stworzyć wyraz rodzimy przy pomocy środków swojskich. Zwycięża ten, który w danej chwili jest silniej akcentowany uczuciowo i skutkiem tego silniej narzuca się świadomości podczas konkurowania” (Gawroński 1928: 61).

Jak słusznie podkreślał A. Gawroński, są to wyrazy, które w chwili ich przejmowania „były niewątpliwie silniej akcentowane pod względem ekspresywnym i tym samym bardziej odpowiadały ich biorcom podczas konkurowania” (Gawroński 1928: 61).

Większość przedstawionego materiału różni się odpowiednimi cechami fonetycznymi, stosunkowo mniejsza część – cechami morfologicznymi. Taki stan rzeczy można wyjaśnić tym, że większość słownictwa w gwarach polskich i ukraińskich badanego terenu jest rodzima i należy do zasobu ogólnosłowiańskiego. Co więcej, część słownictwa na badanym terenie przenika z jednego systemu językowego do drugiego, wzajemnie mieszając się.

Oddziaływanie na przestrzeni wieków języków dwóch sąsiednich narodów – polskiego i ukraińskiego – miało wpływ na ich wzajemne podobieństwo. Dlatego można powtórzyć za polskim językoznawcą Tadeuszem Lehrem-Spławińskim: „nie ma na obszarze Słowiańszczyzny dwóch języków, które byłyby sobie równie bliskie, jak polski i ruski” (1938: 100).

² Michał Łesiów, badając gwary w dziewięciu wsiach na Lubelszczyźnie w latach 1957–1960, zebrał obfity materiał gwarowy w polskich i ukraińskich wsiach. Uporządkował on rzeczowniki dotyczące tematu „Hodowla” parami wyrazowymi – polski : ukraiński, podzielił cały ten materiał na 4 zasadnicze grupy. Otóż wśród zebranego słownictwa 20% stanowią rzeczowniki brzmiące w M. I_p identycznie w obu systemach gwarowych, 45% całości pary wyrazowe różnią się tylko pewnymi cechami fonetycznymi, 21% odmienne są pod względem morfologicznym, zaś tylko 14 % są to wyrazy zupełnie różne (Łesiów 1978: 279). Stefan Warchoł zajął się próbą wyjaśnienia przyczyn i okoliczności pojawienia się w polskiej gwarze Łabunie dubletów leksykalnych, w których wyraz jeden jest rodzimy, drugi wschodniosłowiański (Warchoł 2002: 167–178).

Bibliografia:

- Bartmiński J., 2006, *Ludowe parateksty w kulturze pogranicza polsko-ukraińskiego*, w: *Spotkania polsko-ukraińskie. Język – Kultura – Literatura*, red. H. Pelcowa, Chełm, s. 13–39.
- Brückner A., 1989, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. V, Warszawa.
- Buczyński M., 1967, *Wschodniosłowiańskie wpływy językowe w gwarze wsi Huszcza powiat Biała Podlaska*, „Annales UMCS sectio F: Nauki Filozoficzne i Humanistyczne”, t. XXII, 10, s. 223–256.
- Czyżewski F., Sajewicz M., 1992, *Polsko-ukraińskie paralele leksykalne w gwarach b. powiatu włodawskiego*, w: *Między Wschodem a Zachodem, Część IV. Zjawiska językowe na pograniczu polsko-ruskim*, red. J. Bartmiński, M. Łesiów, Lublin, s. 121–132.
- Czyżewski F., Warchoł S., 1998, *Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny*, Lublin.
- Gawroński A., 1928, *O podstawie psychologicznej zapożyczenia wyrazów obcych*, w: *Szkice językoznawcze*, Warszawa, s. 51–83.
- Janiak B., 1995, *Polsko-ukraińskie związki językowe na przykładzie gwary Niemirowa nad Bugiem. Fonetyka, fonologia, słownictwo*, Łódź.
- Karaś M. (red.), 1975, *Studia nad dawną dialektologią polską i ruską (Z materiałów b. Katedry Języków Ruskich UJ)*, „Zeszyty Naukowe UJ CCCLXXVI, Prace Językoznawcze” 44, Kraków-Warszawa.
- Kołodzyńska T., 1998, *Uwagi o fleksji gwary ukraińskiej wsi Nienowice*, „Slavia Orientalis” XLVII/1, s. 103–111.
- Kołodzyńska T., 2010a, *Kalki językowe w ukraińskich gwarach nadszańskich*, „Linguistica Copernicana” 2 (4), Toruń, s. 287–296.
- Kołodzyńska T., 2010b, *Z badań nad derywacją rzeczownika w ukraińskich gwarach nadszańskich*, „Slavia Orientalis” LIX/2, s. 253–265.
- Krawczyk A., 2007, *Zapożyczenia leksykalne w sytuacji wielojęzyczności. Ukrainizmy i rusycyzmy w gwarze Maćkowiec na Podolu*, Warszawa.
- Kudryk A., 2002, *Słowniczek wsi Lubliniec Stary koło Cieszanowa*, w: *Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie*, red. J. Rieger, Warszawa, s. 335–366.
- Kuraszkiewicz W., 1965, *Uwagi o gwarze ukraińskiej we wsi Biszcz pod Biłgorajem*, „Studia Filologii Polskiej i Słowiańskiej” V, s. 219–222.
- Kuraszkiewicz W., 1985, *Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej*, Warszawa.
- Lehr-Spławiński T., 1938, *Szkice z dziejów rozwoju i kultury języka polskiego*, Lwów-Warszawa.
- Łesiów M., 1973, *Gwary ukraińskie na terenie Polski Ludowej*, „Slavia Orientalis” XXII/1.
- Łesiów M., 1978, *Polsko-ukraińskie oboczności leksykalne w gwarach pogranicza*, w: *Z polskich studiów slawistycznych, seria Językoznawstwo*, Warszawa, s. 279–286.
- Nepop L., 2004, *Interferencja leksykalna i jej odmiany (na przykładzie słownictwa kresowego)*, w: *Język mniejszości w otoczeniu obcym*, red. J. Rieger, Warszawa, s. 101–127.
- Nitsch K., 1911, *Mowa ludu polskiego*, Kraków.
- Obara J., 1989, *Teoretyczne problemy kalkowania*, Wrocław.
- Pluskota T., Rudolf-Ziółkowska E., 1979, *Ze słowotwórstwa rzeczownika dawnej gwary nadszańskiej*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” XVIII, s. 207–216.
- Rieger J., 2002a, *Ze słownika gwar nadszańskich (na podstawie zapisów Stefana Hrabca)*, w: *Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie*, red. J. Rieger, Warszawa, s. 322–334.

- Rieger J., 2002b, *O badaniach ukraińskiej leksyki gwarowej na terenie Polski*, w: *Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie*, red. J. Rieger, Warszawa, s. 11–16.
- Rieger J., 2012, *Gwary nadszańskie w nowym świetle*, „Slavia Orientalis” LXI/2, s. 231–256.
- Rudolf-Ziółkowska E., 1996, *Rzeczowniki motywowane w dawnej ukraińskiej gwarze nadszałskiej*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” XXXIII, s. 193–212.
- Sajewicz M., 1993, *O ustalaniu przynależności językowej gwar peryferyjnych (na przykładzie gwar poleskich)*, w: *Gwary mieszane i przejściowe na terenach słowiańskich*, red. S. Warchoń, Lublin, s. 255–261.
- Sierociuk J., 2003, *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, t. XI, red. Z. Krążyńska i Z. Zagórski, Poznań, s. 131–136.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I–XI, Warszawa 1958–1968.
- Warchoń S., 1992, *Specyfika gwar mieszanych i przejściowych na terenach etnicznie zróżnicowanych*, Lublin.
- Warchoń S., 2002, *Dublety leksykalne w polskiej wyspowej gwarze wsi Łabunie na polsko-ukraińskim pograniczu językowym*, w: *Studia dialektologiczne 2*, red. B. Dunaj, J. Okoniowa, Kraków, s. 167–178.
- Аркушин Г., 2000, *Словник західнополіських говірок*, 1, 2, Луцьк.
- Бичко З.М., 2000, *Діалектна лексика наддністрянського говору*, Тернопіль.
- Верхратський І., 1900, *Про говір долівський*, „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові” XXXV, Львів, s. 1–128.
- Грінченко Б.Д., 1907–1909, *Словарь української мови*, t. I–IV, Київ.
- Жилко Ф.Т., 1955, *Нариси з діалектології української мови*, Київ.
- Лесів М., 1997, *Українські говірки у Польщі*, Варшава.
- Матвіяс І.Г., 1990, *Українська мова і її говори*, Київ.
- Онишкевич М., 1995, *Атлас давніх говірок Надсяння та суміжних земель (АГН)*, w: *Badania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim*, red. M. Kondratiuk, Białystok, s. 41–51.
- Пшепюрська М., 1938, *Надсянський говір*, „Праці Українського Наукового Інституту, Т. XLIV: Серія філологічна, Кн. 7”, Warszawa [przedruk w: Пшепюрська-Овчаренко М., *Мова українців Надсяння*, Перемишль 2007, s. 87–212].
- Словник української мови*, pod kier. Івана Констянтиновича Білодіда, w 11 t., Київ 1970–1980, (<http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>).
- Хомчак Л., 2007, *Лексика родинної обрядовості Надсяння у лексикографічних джерелах*, „Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість”, вип 2. Депортації 1944–1951, ред. М. Литвин, Львів, s. 249–253.
- Хомчак Л., 2008, *З історії дослідження надсянських говірок*, „Діалектологічні студії 7. Традиції і модерн”, ред. П. Гриценко, Н. Хобзей, Львів, s. 171–182.
- Хомчак Л., 2009а, *Матеріали до етнолінгвістичного словника родинної обрядовості Надсяння: родильний обряд*, „Діалектологічні студії 8. Говори південно-західного наріччя”, ред. П. Гриценко, Н. Хобзей, Львів, s. 199–237.
- Хомчак Л., 2009б, *Назви учасників родильного обряду на Надсянні*, „Діалектологічні студії 8. Говори південно-західного наріччя”, ред. П. Гриценко, Н. Хобзей, Львів, s. 36–55.
- Хомчак Л., 2010, *Полонізми в лексичі родинної обрядовості надсянських говірок*, „Діалектологічні студії 9. Запозичення та інтерференція”, ред. П. Гриценко, Н. Хобзей, Львів, s. 159–176.
- Шило Г., 2008, *Наддністрянський регіональний словник*, Львів.

AGL – *Atlas gwar Lubelszczyzny*, kartoteka i mapy robocze znajdujące się w Zakładzie Historii Języka Polskiego i Dialektologii UMCS w Lublinie.

ЕСУМ – *Етимологічний словник української мови*, red. О.С. Мельничук, т. I-VI, Київ 1982.

ЭССЯ – *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, red. О.Н. Трубачев, т. 1-, Москва 1974.

ANNA KOSTECKA-SADOWA

Influence of the Polish-speaking Ukrainian population of the Lvov region on selected vocabulary

Summary

The aim of this study is to show some aspects of how Polish loanwords exist in Ukrainian dialects in the rural areas. While in the population from the study area, Ukrainians represent a majority, the community consists of a significant percentage of Polish inhabitants. The article analyses the names of lexical and semantic group names of kitchen utensils for food preparation used in the subdialects of the Nadsiania boundary area. The origin of the analysed names is given together with parallels with others dialects of the Ukrainian language.

Keywords: subdialects in Nadsiania, lexical and semantic groups, names of kitchen utensils, lexical borrowings.